

Н.П. Тубальцева, канд. екон. наук, доцент

С.А. Тубальцева, PhD

А.М. Тубальцев, доцент

**Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв**

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Стаття присвячена питанням освіти дорослих у зв'язку зі станом продуктивних сил при переході суспільства до подальшого етапу розвитку. Розглядаються соціальні та економічні причини становлення освіти дорослих. Визначені етапи розвитку освіти дорослих, як наукового знання у взаємозв'язку з бурхливим розвитком капіталістичного способу виробництва та формуванням продуктивних сил. Проаналізовані функції освіти дорослих в історичному контексті становлення технологічних укладів. Виявлені чинники розвитку освіти дорослих, які в сучасних умовах впливають на продуктивні сили суспільства. Розкрито передумови необхідності переходу андрагогічної освіти в освіту впродовж життя.

Ключові слова: *освіта дорослих, андрагогіка, освіта впродовж життя.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стрімкі соціально-економічні та політичні перетворення в багатьох країнах, загальні соціальні проблеми, інформатизація і комп'ютеризація світового співтовариства поставили перед сферою освіти дорослих (андрагогікою) ряд нових завдань. Економічні, екологічні, соціальні та інші кризи, які негативно впливають на населення багатьох країн в останні десятиліття, привели до переоцінки багатьох, в тому числі і освітніх цінностей. В контексті сучасних проблем розвитку цивілізації виключного значення для кожної країни набуває освіта дорослих, що визначається кількома основними чинниками:

- повсюдне впровадження інформаційних та нано-технологій показують недостатність традиційної дискретної освіти і породжує необхідність в навчанні впродовж життя;

- значні міграційні процеси підвищують необхідність соціальної адаптації мігрантів через засоби освіти дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта дорослих має комплексну природу і становить невід'ємну частину соціокультурного розвитку суспільства і людини. Величезний внесок у вирішення проблем андрагогіки був зроблений такими відомими вченими, як Ф. Джессап (Великобританія), М. Дюрк (Угорщина), А. Корреа (Бразилія), П. Лангран (Франція), П. Шукла (Індія), С. Вершловскій (Росія). Накопичений досвід щодо навчання дорослих відображено в роботах Т. Сорочан, А. Зубко, В. Лунячек, М. Смирнової, Т. Десятова, Г. Сухобської. Соціальна значущість освіти дорослих, яка проголошена на міжнародному рівні, вимагає подальшого проведення досліджень і поновлення теоретико-методичних підходів для формування практичних рекомендацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Під впливом подій, що відбуваються у світі, відбулася зміна уявлень про дорослого як учня і про зміст освіти, яка йому необхідна. Ринковий напрям розвитку української економіки приводить до зміни галузевої структури економічного комплексу країни, в результаті чого зникають одні професії і з'являються інші, що впливає на стан продуктивних сил країни та викликає додаткове перенавчання дорослих. Внаслідок існуючого в Україні безробіття не тільки кваліфіковані робітники сьогодні втрачають роботу за економічних обставин, але й молодь з вищою освітою лишається безробітною [1, с.5]. Старіння українського населення потребує соціальної адаптації до швидких змін в навколишньому інформаційному соціумі через різноманітні методики освіти дорослих. Існує необхідність прослідити розвиток освіти дорослих в взаємозв'язку з становленням капіталістичного способу виробництва та формуванням продуктивних сил, а також розглянути сучасні тенденції розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити еволюцію освіти дорослих у взаємозв'язку зі становленням продуктивних сил в контексті формування технологічних укладів, простежити на основі яких чинників змінилися її функції; розглянути сучасний стан та виявити чинники розвитку освіти дорослих, які в сучасних умовах впливають на продуктивні сили суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання завжди було необхідною умовою для розвитку людини і суспільства, але ще стародавні мислителі (Платон і Аристотель) відзначали старіння знань та недостатність шкільної освіти. Систему, яка спрямована на безперервне навчання «всіх всьому» вперше теоретично обґрунтував чеський мислитель і педагог Я.А. Коменський (1592-1670 рр.) Посилена увага як до освіти в цілому, так і до освіти дорослих почалася з XIX століття і пояснюється рядом факторів.

Перша промислова революція в Англії, початок машинного виробництва стали підставою для прискореного розвитку техніки і технології, початку технократичної епохи, яка має в своєму складі п'ять технологічних укладів. Закінчення першого технологічного укладу (1765-1830 рр.) і початок другого (1840-1880 рр.) охарактеризувався зростанням машинного виробництва і появою нових галузей (чорна металургія, верстатобудування, вугільна промисловість), нових робочих місць та професій, і як наслідок виникла необхідність в підготовці працівника до його професійної діяльності для роботи з машинами та механізмами. У цей період поняття «освіта дорослих» стало самостійним явищем, яке відображало соціально-політичні інтереси різних верств суспільства.

З урахуванням національних особливостей і менталітету в різних країнах сформувалися основні ідеї та підходи. Так в Німеччині основною ідеєю освіти дорослих була теза про надання можливості якомога більшій кількості людей долучитися до культури і знань, які були доступними тільки вищим верствам суспільства. У Росії освіта робітників розглядалася як засіб досягнення політичних і соціальних свобод. Технократичний розвиток суспільства призвів до урбанізації і руйнування традиційних общинних укладів, велика кількість сільських жителів виявилася відрізаною від своїх коренів. Зберегти етичні норми і цінності через власні освітні установи намагалися католицька церква і протестантські конфесії, такі заходи сприяли соціальній адаптації дорослого населення до змін навколишнього світу.

Таким чином, освіта дорослих в XIX столітті виконувала професійні (готувала селян до професійної діяльності на великих промислових підприємствах) і компенсаторні функції (використовувалося для зняття напруги між вищими верствами суспільства і величезною масою неосвіченого населення), та представляла собою відображення різних підходів і соціально-політичних інтересів і реалізовувалася в самих різних організаційних формах. Такими формами були союзи ремісників, вечірні

та недільні школи, фізкультурні і робочі гуртки, народні вищі школи домашнього типу, конфесійні товариства, академії, музейні товариства, загальнодоступні університетські курси, профспілкові організації, товариства освіти робітників та інших [2, с.29].

В період з 1890 р. по 1930 р. (третій технологічний уклад) в освіті дорослих активно використовувалися розробки відомих психологів того часу Зигмунда Фрейда, Елтона Мейо. У цей період почали досліджуватися питання здатності людини продовжувати навчання в будь-якому віці. Першим усвідомив важливість гуманізації процесу навчання і управління підлеглими на підприємстві психолог і філософ Г. Мюнстерберг (1863-1916 рр.) – автор перших робіт по визначенню професійної придатності, а М.П. Фоллет і Ч. Барнард поєднали науковий менеджмент, навчання дорослих з новою соціальною психологією.

Розвиток четвертого укладу (1940-1980 рр.) відрізняється від попередніх укладів бурхливим розквітом нових галузей (органічна хімія, атомна енергетика, автомобілебудування, освоєння космосу), тому існуюча професійна освіта робітників при всій своїй цінності не відповідала потребам часу. Дослідження еволюції освіти дорослих в Європі С.Г. Вершловського, І.А. Колесникова та інших вчених показали, що вона в цей період мала переважно професійну спрямованість і обмежувалося рамками формальних освітніх інститутів. Для покращення такого становища в освіті дорослих спостерігається зміна спрямованості на подолання відособленості галузей знань, забезпечення системності і міждисциплінарності.

Становлення інноваційної сфери в період п'ятого укладу (1980-2020 рр.) висунуло необхідність в якісній професійній та інтелектуальній підготовці працівника. Чітко позначився зростаючий розрив між кваліфікацією працівників і потребами ринку, що призвело до швидкого старіння знань. Підготовка та перепідготовка, оновлення знань і умінь стала ключовим питанням конкурентоспроможності індивіда, підприємства, держави. Повсюдна комп'ютеризація та Інтернет, стрімкий розвиток телекомунікацій, робототехніки, біотехнологій посилили інтерес до знань, до отримання іншої спеціальності і другої освіти.

Таким чином, зміна укладів завжди супроводжувалася трансформацією підвалин і змінами в технологіях. Нові види робіт і професій, що необхідно освоювати працівнику, потребують знань, які можна отримати за допомогою додаткової освіти, тому в періоди змін потреба в нових знаннях та вміннях стає особливо актуальною. Якщо

раніше освіта дорослих виконувала професійні та компенсаторні функції, то тепер через сто років зміст цих функцій видозмінився і розширився:

1. Інтелектуальна функція передбачає придбання професійних компетентностей для здійснення інноваційної діяльності та розвитку високотехнологічних галузей.

2. Компенсаторно-соціальна функція становить невід'ємну частину соціокультурного розвитку суспільства та людини і сприяє:

а) підвищенню толерантності та поваги до інших націй і народностей через засоби культури, соціальні мережі, Інтернет, вивчення іноземних мов, туризм;

б) соціальній адаптації:

– працівників при зміні роду занять або професії; – військовослужбовців, звільнених в запас; – дорослих, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, через центри зайнятості, центри професійної реабілітації, інститути підвищення кваліфікації, екстернат, вечірні школи;

в) психологічній адаптації до швидких змін в навколишньому соціумі та функціональній адаптації представників старшого покоління до технічних новинок і електронних сервісних послуг.

З розвитком інформаційних технологій і засобів комунікацій відбувається глобалізація процесів розвитку як безперервної освіти, так і освіти дорослих. Сьогодні основною міжнародною організацією, яка займається питаннями культури і освіти, є ЮНЕСКО, при якій працюють близько 600 урядових організацій. У Глобальній доповіді про освіту і навчання дорослих (ГДОНД III), яка була представлена Інститутом ЮНЕСКО, підкреслено, що навчання і освіта дорослих можуть сприяти працевлаштуванню та благополуччю людей. Згідно 154 звітів держав-членів ЮНЕСКО, в 126 країнах розроблена державна політика в сфері освіти дорослих. Однак зміст державної політики в різних країнах істотно відрізняється, лише 56 країн (36%) заявили, що з 1997 р. вони почали проводити спеціальну політику в галузі освіти дорослих, половина з цих країн (27) припадає на європейський регіон [3, с.54].

Організації ЮНЕСКО є ініціаторами постійних міжнародних зустрічей. На сьогоднішній день з питань освіти було проведено шість міжнародних конференцій (проводяться один раз в дванадцять років). Якщо на першій конференції (м. Ельсиноре, Данія, 1949 р.) освіту дорослих розглядали як додаток до загальної гуманітарної освіти, то на п'ятій Всесвітній конференції з освіти дорослих (м. Гамбург, Німеччина

1997 р.) підкреслювалося, що освіта дорослих є одним з унікальних способів стійкого розвитку суспільства. Стрімкий розвиток технологій і соціально-політичного життя суспільства зробили серйозний вплив на сферу освіти і особливо на акценти в освіті дорослих. Головною метою останньої шостої конференції (м. Белен, Бразилія 2009 р.) було обґрунтування навчання дорослих як складової освіти впродовж життя. У підсумковій декларації зазначено, що збільшення середньої тривалості освіти дорослого населення всього лише на один рік в довгостроковому плані веде до збільшення економічного зростання на 3,7% і до підвищення доходів на душу населення на 6%.

Освіта завжди служила допоміжним механізмом для розвитку суспільства, продуктивних сил, культури і промислового виробництва, вона відрізняється гнучкістю і здатністю реагувати на виклики часу. Якщо п'ятдесят років тому про освіту дорослих говорили як про додаткові можливості, то тепер вона стає необхідністю в силу ряду причин: прискорення технологічного прогресу, розвиток інноваційної сфери, швидка зміна провідних галузей економіки, і як наслідок – зміна професій, підвищення глобальної взаємозалежності, старіння населення розвинених держав. Все це підвищує вимоги до освітнього рівня працюючих незалежно від віку.

За оцінками експертів Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), до 2050 р. корінних європейців стане на 68 мільйонів менше; тому щоб закрити цю демографічну проблему і розвивати економіку, потрібно прийняти і навчити до 100 мільйонів чоловік. Міграція грає зростаючу роль в демографічному, економічному і культурному розвитку європейських країн, в найближчі десятиліття її значення ще більше посиляться. Досвід показує, що реалізація політики інтеграції мігрантів в західне суспільство може бути досягнута тільки через усвідомлення необхідності їх навчання і знайомства з культурою та традиціями, що означає додаткові витрати для держави.

Крім ЮНЕСКО і ООН велику увагу системі безперервної освіти, в тому числі й освіті дорослих приділяється комісіями Євросоюзу. Різні організації Ради Європи здійснюють багатопланову діяльність: періодично проводяться міжнародні конференції (в Німеччині раз в п'ять років), реалізуються програми, ведуться дослідження, розробляються рекомендації, функціонує: Європейська Асоціація Освіти Дорослих (в яку входять представники з 42 країн), Німецька асоціація народних університетів (DVV), яка має представництва в більш ніж 30 країнах світу.

Лідерами, які мають багатий досвід в цьому питанні, є: Німеччина, Норвегія, Ісландія, Швейцарія, Франція, Італія. Менш розвинена система освіти дорослих в Греції, Португалії, Мальті.

На території Європи зосереджена велика кількість освітніх центрів, діяльність яких спрямована на дослідження і організацію безперервної освіти. Теоретичні дослідження в цій області знань очолюють Інститут освіти ЮНЕСКО (м. Гамбург) і Міжнародний інститут планування освіти (м. Париж). Великими відомими центрами є: Національний інститут освіти дорослих (Великобританія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Швейцарська організація освіти дорослих, Міжнародний педагогічний центр (Франція). Силами цих та інших організацій було проведено широкомасштабні дослідження в сфері освіти дорослих в 1994 р в Канаді, США, Швейцарії, Нідерландах, Польщі, Німеччині, Швеції. У Великобританії в 1997 р було проведено Національне дослідження навчання дорослих)[3, с.17].

В дослідженні «Європейська освіта дорослих за межами ЄС», підготовленому і опублікованому в 2010 р. Інститутом міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів спільно з Європейською асоціацією освіти дорослих (ЕАЕА), відзначається, що «не у всіх регіонах Європи потенціал і важливість освіти дорослих отримує належну увагу», «відмінності в країнах-членах ЄС досі великі. У той час як в скандинавських країнах, Ірландії та Нідерландах система освіти дорослих громадян складна і добре фінансується, в інших країнах дана система практично відсутня»[3, с.41]. Дослідження системи освіти дорослих в Хорватії, Туреччині, Росії, Білорусі, Україні, Молдові, Вірменії, Азербайджані, Грузії, Ізраїлі показують, що не у всіх країнах приділяється належна увага і фінансування. Це можна пояснити тим, що політика в галузі освіти дорослих визначається безліччю факторів – національними соціально-економічними умовами, перехідним періодом до ринкової економіки, а також зовнішніми факторами. Європейською асоціацією освіти дорослих (ЕАЕА) було розроблено практичні рекомендації для кожної з обстежених країн, було приділено більше уваги тим регіонам, де система освіти дорослих менш розвинена, і особливо країнам, що знаходяться в процесі трансформації.

Незважаючи на те, що в країнах Євросоюзу присутнє різне ставлення до системи безперервної освіти, проте нині розробляються єдині стратегічні концепції та напрямки. Результатом цього є загальноєвропейська система безперервної освіти «Меморандум

безперервної освіти», який визначить стратегію безперервної освіти на особистісному і державному рівні. У проекті меморандуму сформульовані ключові принципи, на основі яких планується розвивати освіту дорослих в сучасних умовах:

1. Нові базові знання та навички. Мається на увазі комп'ютерна грамотність, іноземні мови, технологічна культура, соціальні навички, що дають змогу адаптуватися до змін, орієнтуватися в потоці інформації.

2. Збільшення інвестицій в людські ресурси. Основна мета - підняти престиж компетентних фахівців як ключового ресурсу економіки.

3. Інноваційні методики викладання та навчання для системи безперервної освіти «впродовж життя», за допомогою яких учень перестає бути пасивним одержувачем інформації, а вчителі стають посередниками.

4. Нова система оцінки отриманих знань, необхідна для зміни підходів до визнання результатів навчальної діяльності в сфері неформальної освіти.

5. Розвиток наставництва і консультування для забезпечення вільного доступу до інформації на території Європи. Передбачається створення постійної консультативної служби, яка може давати рекомендації у плані освітнього та професійного розвитку.

6. Наближення освіти до місця проживання за допомогою мережі навчальних і консультаційних пунктів, а також інформаційних технологій [1, с.19].

Стрімкі зміни в суспільстві впливають і підвищують значимість як загальної системи освіти, так і системи освіти дорослих. Лісабонською декларацією було визначено, що освіта – це ключовий ресурс розвитку. Останні дослідження комісії європейських спільнот підтверджують «необхідність інвестицій в освіту дорослих. Серед громадських і приватних вигод можна виділити більший рівень зайнятості населення, більш високий рівень продуктивності праці і кращу підготовку кадрів, зменшення витрат за такими позиціями, як виплати по безробіттю, інші соціальні виплати, виплати в разі раннього виходу на пенсію... дослідження групи старшого населення показує, що залучені до навчання – більш здорові, отже, потрібно менше витрат на медичне обслуговування»[3, с.12].

Висновки. 1. Актуальність освіти дорослих з кожним роком підвищується. Становленню і подальшому розвитку освіти дорослих (андрагогіки), як науки сприяла низка причин: розвиток капіталізму, продуктивних сил та складних технічних засобів виробництва; створення

великих підприємств, розвиток високих технологій, інтелектуальних виробництв та сучасних систем зв'язку, інформатизація, комп'ютеризація багатьох галузей. Все це сприяло розумінню необхідності постійного підвищення рівня освіти та компетентності; постійному використанню дорослою людиною накопиченого значного обсягу знань, що супроводжується осмисленням і навчанням для подальшого застосування.

2. В європейських країнах існує потужна соціально-орієнтована економіка, яка створює великі можливості та механізми соціальної політики для розвитку освіти дорослих; накопичено значний досвід, проводяться широкомасштабні дослідження, розроблюються рекомендації для країн з перехідною економікою.

3. З часу свого становлення і до сьогоднішніх днів функції андрагогіки розширилися і доповнилися новими складовими внаслідок соціально-політичних і економічних явищ, що відбуваються в світі. Перехід суспільства до нового етапу розвитку впливає на існуючий дискретний процес навчання і породжує необхідність в навчанні впродовж життя. За останні 70 років освіта дорослих стає необхідною умовою розвитку продуктивних сил суспільства. Наука освіти дорослих сьогодні розвивається за напрямками: виявлення механізмів і психологічних закономірностей навчання дорослих; вивчення взаємозв'язку освіти на різних життєвих етапах і процесів соціалізації людини; розширення інформаційних технологій в методиках навчання різних вікових та соціальних груп дорослого населення.

Бібліографічний список.

1. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
2. Жданов А.В. Некоторые аспекты становления и развития образования взрослых в Европе / А.В. Жданов // Весник Новгородского государственного университета. – 2012. – № 70. – С.28-30.
3. Колесникова И.А. Основы андрагогики: учебн. Пособие / И.А. Колесникова, А.Е Марон, Е.П. Тонконогая. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. –240 с.

References.

1. Sysoieva S.O. Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk / S.O. Sysoieva; NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. – K.: VD «ЕКМО», 2011. – 324 s.
2. Zhdanov A.V. Nekotorye aspekty stanovlennya i razvitiya obrazovaniya vzroslykh v Evrope / A.V. Zhdanov // Vesnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – № 70. – S. 28-30.
3. Kolesnikova I.A. Osnovy androgogiki: uchebn. Posobie / I.A. Kolesnikova, A.E. Maron, E.P. Tonkonogaya. – M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2003. – 240 s.

Тубальцева Н.Ф., Тубальцева С.А., Тубальцев А.Н. Современное состояние и факторы развития образования взрослых. Статья посвящена вопросам образования взрослых в связи с состоянием продуктивных сил при переходе общества к последующему этапу развития. Рассматриваются социальные и экономические причины становления науки образования взрослых. Определены этапы развития образования взрослых, как научного знания во взаимосвязи с бурным развитием капиталистического способа производства и формированием продуктивных сил. Проанализированы функции образования взрослых в историческом контексте становления технологических укладов. Выявлены факторы развития образования взрослых, которые в современных условиях влияют на продуктивные силы общества. Раскрыты предпосылки необходимости перехода андрагогического образования в образование в течении жизни.

Ключевые слова: образование взрослых, андрагогика, образование в течении жизни.

Tubaltseva N. Tubaltseva S. Tubaltsev A. The current state and factors of adult education development. The article is devoted deals to the issues of adult education in the light of modern trends of formation and development of productive forces of society. The evolution of adult education in connection with the formation of productive forces in the context of the formation of technological structures is determined; the factors forcing the change of its functions are explored; the factors of adult education development influencing formation of productive forces in the modern conditions are revealed.

Due to the insufficiency of traditional education for the implementation of information and nanotechnology, this education becomes of special significance

for our country. The social significance of adult education, which is acknowledged internationally, requires further research and updating of theoretical and methodological approaches.

The social and economic reasons for adult education formation are considered. The development of adult education (andragogy) as a science was driven by a number of reasons: the development of capitalism, productive forces and complex technical means of production; creation of large enterprises, development of high technologies, intellectual production and modern communication systems, informatization and computerization

The functions of adult education in the historical context of the technological methods formation have been analyzed. In the nineteenth century, adult education had professional (e.g. preparing peasants for professional activities in large industrial enterprises) and compensatory functions (e.g. it was used to relieve tensions between the upper strata of society and the vast mass of the uneducated population). Furthermore, it represented a reflection of different approaches and socio-political interests and was implemented in a variety of organizational forms. The formation of the fourth and fifth forms has necessitated the qualitative professional and intellectual training of the employee. It is noted that the growing gap between workers skills and market needs, which leads to the process of rapid aging knowledge.

The analysis of international cooperation in the field of adult education is conducted. The study of the adult education system of both developed countries and countries that only embody market relations shows that not all countries pay due attention to this issue or finance them. In European countries there is a powerful socially-oriented economy that creates great opportunities and mechanisms of social policy for the development of adult education; considerable experience has been gained, large-scale studies are being carried out and recommendations are being developed for countries with economies in transition.

Key words: adult education, andragogy, lifelong education.

Стаття надійшла до редакції: 23.01.2019 р.